

**Тема: Иярченле кушма
жөмлөләрне кабатлау.**

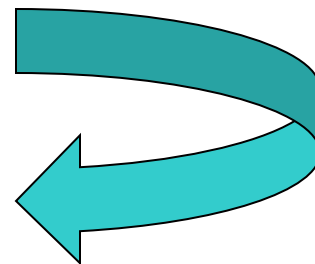
Дәреснең максаты:

Максат: Укучыларның иярченле кушма жөмлө турындагы белемнәрен ныгыту, системалаштыру, схема төзү күнекмәләрен булдыру.

Эзлекле фикер йөртү сәләтен формалаштыру;

Әхлак һәм әдәп тәрбиясе бирү, җаваплылык хисе тәрбияләү.

Кем тизрэк?

Нинди жөмлөгә кушма жөмлө диләр?

(Берничә гади жөмлөдән торган жөмлө кушма жөмлө дип атала)

Кушма жөмлөләрнең нинди төрләрэн беләсез?

(Тезмә кушма жөмлөләр, иярченле кушма жөмлөләр.)

Нинди жөмлө тезмә кушма жөмлө дип атала? (Үзара тезү юлы белән

бәйләнгән жөмлөләрдән торган жөмлө тезмә кушма жөмлө дип атала)

Тезмә кушма жөмлө нинди төрләргә бүленә?

Теркәгечле тезмә кушма жөмлөдә , гади жөмлөләрне үзара бәйләп, нинди теркәгечләр килә?

Теркәгечсез тезмә кушма жөмлөдә , гади жөмлөләрне үзара бәйләп, нинди чаралар килә?
(Санау һәм каршы кую интонациясе интонациясе)

Нинди жөмлө иярченле кушма жөм

лө дип

(Үзара ияртү юлы белән бәйләнгән жөмлөләрдән торган кушма жөмлө иярченле кушма жөмлө дип атала.)

Ике жөмлө бер-берсенә ияреп, аны мәгънә ягыннан ачыклап килә. Ияреп килгән жөмлө-иярчен жөмлө дип, ияртеп килгәнә баш жөмлө дип атала.

Иярчен жөмлөләрнең төзелеш ягыннан нинди төрләрә бар һәм алар нәрсәгә карап аерылалар?

(Төзелеш ягыннан иярчен жөмлөләрнең 2 төре бар: аналитик һәм синтетик. Алар бәйләүче чараларга карап аерылалар.)

Аналитик иярчен жөмлөләр баш жөмлөгә нинди чаралар ярдәмендә бәйләнәләр?

- а) Ияртүче теркәгечләр һәм теркәгеч сүзләр;*
- б) мөнәсәбәтле сүзләр;*
- в) көттерү интонациясе.*

-
- **-Синтетик иярчен жөмлөләр баш жөмлөгә нинди чаралар ярдәмендә бәйләнәләр?**
 - *а) Кушымчалар;*
 - *б) бәйлекләр һәм бәйлек сүзләр;*
 - *в) янәшә тору чарасы ярдәмендә бәйләнәләр.*
 - **Иярчен жөмлөләрнең мәгънә ягыннан нинди төрләрә бар?**
 - *-Иярчен жөмлөләрнең иярчен ия, иярчен хәбәр, иярчен тәмамлык, иярчен аергыч, иярчен хәл, аныклагыч төрләрә бар.*

```
graph TD; A[Кушма жөмлө] --> B[Тезмә кушма жөмлө]; A --> C[Иярченле кушма жөмлө]; B --> D[Теркәгечле тезмә кушма жөмлө]; B --> E[Теркәгечсез тезмә кушма жөмлө];
```

Кушма жөмлө

**Тезмә кушма
жөмлө**

**Иярченле
кушма
жөмлө**

**Теркәгечле
тезмә
кушма жөмлө**

**Теркәгечсез
тезмә
кушма жөмлө**

Төркөгөчлөр

Тезүчө

Ияртүчө

Жыюучы
*Һәм (да,
дә,
та, тә),
ни...ни,
янә,
тагы
(тагын),
вә*

**Каршы
куючы**
*ләкин, ә,
эмма, бәлки,
бары, тик,
фәкәтә*

Бүлүчө
*я, яки,
яисә*

**Чөнки, әгәр,
гәрчә, гүя,
ки, гүяки**

“Матур гадэтле бул”

- Кем рәнжетми кечеләрне,
- Өлкәнгә ярдәм итә,
- “ Мин”, “ мин” дип кәперәйми,
- Дусларын хөрмәт итә,
- Каршы дәшми, ялганламый,
- Дөрөсен сөйли һәрчак,
- Гафу итә, үч сакламый,
- Сер саклый белә озак,
- Шул күркәм холыклы була,
- Тәрбияле, әдәпле...
- Син дә, дустым, булсаң иде
- Шундый матур гадәтле!..
- (Йөзмөхәммәтова Д.Ш.)

-
- Күренеп тора: чыдамлыгы чигенә житкән иде картның.(Ф.Хөсни)
 - Нәрсәгә ирәнсәң, шуны куарсың.(мәкаль)
 - Жәйге жылы яңгыр явып үткәч, бөтен аланнар яшәреп китте.(М.Гафури)
 - Кайда хезмәт, шунда хөрмәт.(мәкаль)
 - Беренче соравына җавап шул: азык-төлек документлар нигезендә җибәрелә.
(М.Насыйбуллин)
 - Минем шундый гадәтем бар: амин тотмый торып, имза куймыйм. (М.Насыйбуллин)
 - Гайнан һәрвакыт шулай эшли: сөйләшәчәк кешене тикшерүче төрле шартларда күрергә тырыша. (М. Насыйбуллин)

-
- Күренеп тора: чыдамлыгы чигенә житкән иде картның.(Ф.Хөсни)и.и.ж
 - Нәрсәгә ирәнсәң, шуну куарсың.(мәкаль)и.т.ж.
 - Жәйге жылы яңгыр явып үткәч, бөтен аланнар яшәреп китте.(М.Гафури)и.в.ж.
 - Кайда хезмәт, шунда хөрмәт.(мәкаль)и.у.ж.
 - Беренче сорагына җавап шул:азык-төлек документлар нигезендә җибәрелә.(М.Насыйбуллин)и.х.ж.
 - Минем шундый гадәтем бар: амин тотмый торып, имза куймыйм.(М.Насыйбуллин)и.а.ж.
 - Гайнан һәрвакыт шулай эшли: сөйләшәчәк кешене тикшерүче төрле шартларда күрергә тырыша. .(М.Насыйбуллин)и.р.ж

Тест «Тыныш билгеләр куелышы»

1. Таң беленүгә (1) ул (2) торып (3) йөри башлады.

(Р. Төхфәтуллин)

- а) (1) өтер, (2) сызык;
- ә) (1) өтер; **ә) (1) өтер**
- б) (1) өтер, (2) өтер, (3) өтер;
- в) тыныш билгеләре куелмый

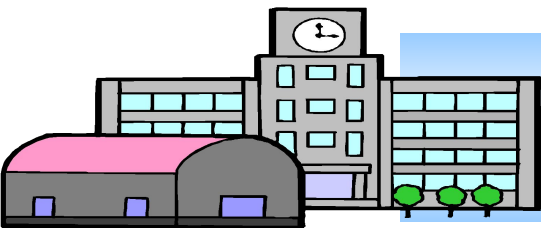
2. Ярлар бик тар булса (1) ул (2) инеш. (Р. Фәйзуллин)

- а) (1) өтер, (2) сызык;
- ә) (1) өтер **а) (1) өтер), (2) сызык**
- б) (1) сызык, (2) өтер;
- в) (1) ике нокта, (2) сызык.

3. Сүз (1) бер көнлек, тел (2) гомерлек. (М)

- а) (1) өтер, (2) өтер;
- ә) (1) ике нокта, (2) өтер;
- б) (1) сызык, (2) сызык; **б) (1) сызык, (2) (сызык**
- в) (1) ике нокта, (2) сызык.

Тест «Тыныш билгеләр куелышы»

4. Ул атасына охшаган () күп сөйләшми, эшли дә эшли. (Г.Әпсәләмов)

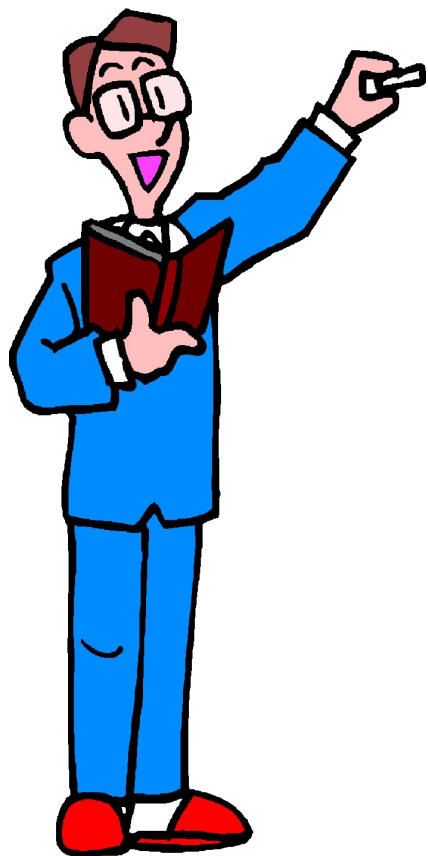
- а) беринди тыныш билгесе куелмый;
- ә) ике нокта куела; **ә) ике нокта**
- б) өтер куела;
- в) сызык куела.

5. Гаяз корбан булу белән (1) аңарда булган батырлык (2) аңарда булган кыюлык (3) үземә (4) сиздермәстән (5) миңа күчте. (М.Әмир)

- а) 2,4; **ә) 1,2,3,5** в) 2, 3; г) 1, 2, 3.

6. Ләкин шунысы берәз ару () бик әйбәт сукмак салынган. (Г.Ибраһимов)

- а) сызык;
- ә) өтер; **б) ике нокта**
- б) ике нокта;
- в) беринди тыныш билгесе куелмый.

Биремнәр: Жәмләләрдә тыныш билгеләрен куеп, схемаларын төзәргә..

1) Ул килгәнче без кайтып киттек.

2) Әни килгәндә апа киткән иде.

3) Өч көн үткәч төнлә белән Якубның тәрәзәсен чиерттеләр.

4) Татарстанда уннарча шәһәр нефть

промышленносте барлыкка килгәч үсеп чыкты.

5) Бүреләр аучының сарыгын аучы ауда

йөргәндә ашап киткәннәр

Үзеңне тикшер:

1) Аналитик иярчен жөмлө, схема:

(...-гәнче),[].

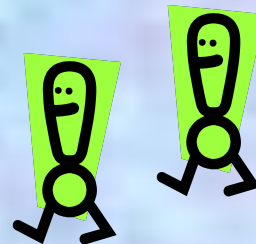
2) Аналитик иярчен жөмлө, схема:

(...-дә),[]

3) Синтетик иярчен жөмлө, схема:

[...,(...),...]

4) Синтетик иярчен жөмлө, схема:

[...,(...-гәч),...]

5) Синтетик иярчен жөмлө, схема:

[...(...-дә)...]- янәшә торучарасы

Перфокарта белән эшлибез

	1	2	3	4	5	6	7	8
Күләм жөмл ә				*				
Урын жөмл ә					*			
Сәбәп жөмл ә						*		
Вакыт жөмл ә		*						
макса тжөмл ә								*
Рәвеш жөмл ә	*							
Шарт							*	

Иярченле кушма жөмлөләр

- 1.Ничек сөйләшенсә, шулай эшләдек тә. (Ә.Б.)**_____
- 2.Өйгә тәмле аш исе таралгач, Сирай бабай да кузгала. (Г. С.)**
- 3.Олылар үз итмәсә дә, балалар Бикәне яратты. (Г.Б.)**
- 4.Кеше ничаклы иркәләнсә, чир дигән нәрсә шулчаклы ярата аны. (М.Ә.)**
- 5.Бер читтә авылда Сабантуйларда гына күренә торган лимонад сатыла иде, шунда киттек. (Н.Ә.)**
- 6.Яңгыр юктан бар жир кипте, корды. (Р.Ф.)**
- 7.Аптырап карама син миңа, чыланса керфегем, күзләрем, йөзләрем. (И.И.)**
- 8.Өем минем яктырсын дип, ут элдердем шәмнәргә. (Л.Л.)**

-
-
- Карточкалар белэн эш.

Схемаларга туры китереп жөмлөләр төзөгөз

- 1.** (кем...) , [шул...]
- 2.** (кайда ...), [шунда]
- 3.** (... жирдә) [].

Таблицадагы мәкальләрне укырга һәм уртаклыгын табарга.

1. Жирне кем сөргәнне буразна
көяр.

үзе әйтә.

- 2. Чалгысы үтмәс кешегә үлән
кунса, күче
- урман булып күренер.
- 3. Сары усак яфрагы жил юкта

1. Утны кем тотса, шул

2. Корт анасы кайда

шунда сарыр.

3. Кайда белем, шунда

Дәрестә нәрсә белдек?

**иярченле кушма жөмләнең мәгънә ягыннан нинди
төрләре
белдек инде? Алар ничәү?**

Душын сүзләрен кушманың төрен ишек биттегибәр сүз?

-
- Шагыйрь Мөхәммәдьяр да:
 - **“Яманлык кылучыга кылма яман,**
 - **Яхшылык кыл, әгәр булдырсаң, һәр заман” –ди**

V. Өй эше

- “Татар халык мәкальләре” китабыннан иярчен ия һәм иярчен хәбәр җөмләсе булган 5 – 6 мәкаль табып язарга.

Кыңгырау ял итэргэ чакыра

-Сау булыгыз!

-Дөрестэ актив катнашуыгыз
өчен рэхмэт! Хушыгыз!

